

Luther som sjelesørger

Av Egil Sjaastad
Dosent ved Fjellhaug Internasjonale Høgskole, Oslo
esjaastad@fjellhaug.no

Det synes især å være to forhold som formet Luthers profil som sjelesørger.

- a)* Hans egne erfaringer og hans egen indre kamp i ulike anfektelser – både før og etter sitt eget åndelige gjennombrudd. Som munk gikk han ofte til skrifte, og skriftefar Staupitz ble til stor hjelp for ham.¹ Den indre kampen satte ham etterhvert på sporet av et teologisk grunnsyn som til syvende og sist er Luthers *største* bidrag til sjelesorgen. For ham var teologi, forkynnelse og sjelesorg en enhet. Og gjennom sin personlige kamp fikk han en innenfra-forståelse for andres kamper. Teologien hans ble en anfektelsens teologi.
- b)* Hans omfattende 'nærmøter' med mennesker. Som prest i Wittenberg fikk han erfaring med skriftestolen også som skriftefar. Her åpnet menighetsmedlemmer hjertene sine. Middelaldrerkatolisismens avlatspraksis ble gjennom dette tydelig for ham. Avlatsbrevene, som konfidentene viste ham, gjorde ham rystet.

Nærmøtene med mennesker fortsatte både under og etter de første turbulente reformasjonsårene, ikke minst pr. brev. Innholdet i mange av de ca. 2800 brev

¹ Sons 2015: 14–20.

som er bevart etter ham, må karakteriseres som sjelesorg.² Noen har vanskelig for å se for seg at Luther som person kunne framtre som en typisk empatisk sjelesørger. Kanskje har de rett. Men hans personlige åpenhet, den frigjørende teologien han vant fram til og nærheten til 'folk flest' gjorde Luther til en stor sjelesørger – i dette ordets videste mening.

Vi vil nå først gå inn på spørsmålet om hva han selv kjempet med, og hvilken trøst han fant. Denne avspeiles i brevsjelesorgen og i noen av salmene hans.

Deretter vil vi se på trekk ved hans teologi forøvrig som fargela innholdet i hans veiledning og sjelesorg. Dette foredraget blir dermed ikke primært en beskrivelse av hvordan han øvde sjelesorg, hvordan han kommuniserte osv. Fokus vil være på innsikten i troende menneskers nød og smerte og den veiledning og trøst som Luther ga videre.³

1) Anfektelsen og «tårnopplevelsene»

Luther ble professor i Wittenberg i 1512. Men personlig hadde han tunge år. I samsvar med datidens kirkelære og fromhetsforskrifter strevde han for å bli trygg på at han var en sann kristen. Han tok alle 'oppskrifter' på alvor. Men strevet førte til det motsatte av det han satset på. Det skapte en angst for – og et sinne mot – Gud og en reell frykt for dommen. Dette preget hans religiøse liv. ... *jeg trodde ikke på Kristus, men holdt ham ikke for noe annet enn en streng og skrekkelig dommer, slik man maler ham sittende på en regnbue.*⁴ Ja, i en av de første salmene sine skriver han:

I djevelens vold jeg fangen lå fordømt, så var jeg, – til døde,
og mine synder de lå meg på, jeg hadde stor angst og møde.
Jeg sank og alltid dypere ned, det var ei råd eller salighet,
i synden jeg var unnfanget.

² Sons 2015: 8

³ Å karakterisere Luthers sjelesorg som ensidig kerygmatiske (der poenget er å ha et budskap fra Gud til konfidentene) blir likevel misvisende. Mange av brevene hans avspeiler et konfidentsentrert og lydhørt hjerte. Men for Luther var Guds ord, tolket som lov og evangelium, sjelesorgens normative kilde. (Om kerygmatiske sjelesorg, se Okkenhaug 2002: 24-25.)

⁴ Sons 2015: 13.

Og mine gjerninger hjalp meg ei til døden å overvinne.
Den sterke djevel, han sagde nei, han later seg ikke binde
av noen skapning som verden har. Fra første fall i hans vold jeg var,
fordømt til den evige pine.⁵

Guds lov var uten prutningsmonn, for Guds hellighet sto bak loven. Anfektelsen ble et reelt møte med Gud i hans vrede. Dødens mørke skyer truet over horisonten, og Luther følte seg fordømt til evig fortapelse. I denne anfektelsen var også djevelen virksom. Han pustet til angsten og holdt sjelen i sin vold. Salmeversene avspeiler det kompliserte samspillet mellom djevelen og Guds lov i Luthers tenkning. Det er Gud selv som tillater djevelen å tre inn på arenaen. Djevelen har *alltid* en ond hensikt med anfektelsen: Å hindre oss i å tro at Gud er god og tro hans evangelium. Men Gud har selv *alltid* en god hensikt: Å føre synderen til en glad tro på evangeliet.

Ved universitetet foreleste Luther bl.a. over Salmenes bok (han var jo GT-professor) og Romerbrevet. I disse skriftene er *Guds rettferdighet* ofte omtalt. Luther ble nødt til å gjøre klart for seg hva som lå i dette begrepet. Ut fra vanlig oppfatning og egen erfaring var det naturlig for ham å forstå det om den rettferdigheten Gud selv sto for, og som han dømte menneskene etter. Denne åpenbares både i loven og i evangeliet.⁶

I forordet til den latinske utgaven av Luthers skrifter (1545) kan vi lese om Luthers såkalte tårnoplevelse. Han satt i tårncellen sin og arbeidet med Romerbrevet 1:17. Da slo det ham brått at «Guds rettferdighet» måtte bety den rettferdigheten Gud *gir* mennesket når han tar det til nåde for Kristi skyld. Frelsen er en gave fra Gud som vi får – uten først å ha vunnet Guds velbehag ved egen fromhet.

Denne «tårnoplevelsen» var nok forberedt i hans sinn over lengre tid. Men en åndelig aha-opplevelse ble det – av enorm betydning. Han opplevde seg som født på ny. Han gikk etter hukommelsen igjennom mange tilsvarende genitiv-uttrykk som «Gud rettferdighet». De måtte ofte tolkes som uttrykk for gaver fra Gud, ikke krav til

⁵ LRS 42: 2-3. Kjærgård og Paulsen 2017: 136.

⁶ Wisløff 1983: 41.

oss.⁷ Paulus-tekster om Guds rettferdighet i og utenfor Romerbrevet bekreftet nå den nye forståelsen for ham, f.eks. Fil 3:9: ... *og bli funnet i ham, ikke med min egen rettferdighet, den som er av loven, men den jeg får ved troen på Kristus, rettferdigheten av Gud på grunn av troen.*

«Troen alene», ikke lovgjerninger, gjør oss rettferdige for Gud. Fra nå av var ikke Gud for Luther først og fremst den strenge dommeren, men den gode Far som vil alle mennesker vel.⁸ Og alt var knyttet til Kristus:

Guds sønn han sagde, hold deg til meg, så skal du ei skade lide.
Jeg giver meg ganske hen for deg og stander for deg å stride.
Ti nu er jeg din og du er min, og hvor jeg er tager jeg deg inn,
den fiende skal oss ei skille.⁹

Rettferdiggjørelsen er en Guds handling – for Jesu skyld – når vi kommer til troen. Vi erklæres rettferdige ufortjent. Rettferdiggjørelsens akt er *forensisk*, d.e. skjer utenfor oss, *for Guds domstol* i himmelen. Men Luther understreker også at Kristus selv kommer til oss i rettferdiggjørelsen. Han vil i egen person være vår rettferdighet. Høysangens ord «Min venn er min og jeg er hans» avspeiles i Luthersalmens uttrykk: «Ti nu er jeg din og du er min».

For Luther var rettferdiggjørelsen selve krumtappen i kirkens sjelesorg overfor anfektede: *Artikkelen om rettferdiggjørelsen er mester og fyrste, herre, styrer og dommer over alle lærepunkt. Den bevarer og regjerer alt det som kirken lærer, og den oppretter samvittigheten vår overfor Gud. Uten denne artikkelen er verden tvers igjennom død og mørke.*¹⁰

2) 'Den skjulte Gud' og 'allerede/ennå ikke'-perspektivet

Men løsningen på anfektelsen er ikke bare en engangserfaring. Luther selv erfarte personlig *gjennom hele livet* ulike anfektelser. Og han møtte folk som slet med

⁷ Wisløff 1983: 42.

⁸ Sons 2015: 3.

⁹ LRS 42:7. Kjærgaard og Paulsen 2017: 138.

¹⁰ Sons 2015: 30.

spørsmål han selv kjente. Kan Gud ha glemt meg her jeg ligger i sykdom? Er konfliktene jeg møter, uttrykk for at Gud vred på meg? Har han forkastet meg? Er djevelen på ferde for å ødelegge alt for meg? Hva med skammen jeg bærer på? Hva med alt det Gud har lovet i sitt ord? At han vil gi oss alle ting ... Gud sier at hans menighet er under hans eget styre og vern. Men ofte synes jeg å se det motsatte. Er virkelig Gud god og nær? Har han alt under kontroll?¹¹

Luther viste stor innlevelse i slike typer nød. Han fant hjelp i den måten Gud behandlet Kristus på. Her kommer et trekk ved Luthers korsteologi inn i bildet. Gud behandler sine troende etter Kristus-mønsteret. Jesu erfaring av gudsforlatthet blir noe også den troende får erfare. I gjennomgangen av Salme 38 (en botssalme) sier Luther: *Og Guds hånd eller den ytre gjerning når Gud tukter, gjør kroppen helt syk og lidende. Der det står slik til, der er det rett fatt, for slik opplevde Kristus det.*¹² En kristen vil måtte oppleve sykdom, han får ta sykdommen av Guds hånd, sykdom er ikke uttrykk for manglende tro. Tvert imot kan sykdom være en måte Gud likedanner oss med Kristus på. Livets frustrasjoner blir et redskap for Gud når han helliggjør oss.

Ja, alt som skjer oss, har vært 'innom' hos Gud. Endatil det djevelen virker hos oss, kan settes inn i denne tolkningsrammen, jf. Job 1:21.¹³ Vi kan tale om en *kompatibilisme* i Luthers tenkning: At alt som skjer, også det vi opplever negativt, er virket av Gud *samtidig som* Gud selv kjemper imot dødens krefter og til slutt vil reise oss opp fra døden. Dette er kompatibelt, det kan 'gå sammen' i måten å tenke på og dermed også i sjelesorgen.¹⁴

Luthers sjelesorg preges av korsteologien, jf. Rom 8:19–24. Vi er frelst i håpet, vi har det usynlige for øye (jf. 2 Kor 5:7). Vi er *ennå ikke* i herligheten. Vi ser ennå Gud bakfra

¹¹ Kristensen 1987: 8–12.

¹² Gjengitt i Sjaastad 1979: 35.

¹³ Sjaastad 1979: 27.

¹⁴ Om kompatibilismen, se Olsen 2014.

jf. 2 Mos 33:18–23.¹⁵ Vi er frelst allerede, men venter på den endelige forløsningen. Dette bestemmer våre livsvilkår.

Men i livets smerter legger Luther samtidig stor vekt på bønnen. Hans sjelesorg preges i høy grad av tro på. Ja, den kan kalles «Gebets-seelsorge».¹⁶ Ved Melanchthons alvorlige sykeleie i 1540 ser vi hvordan Luther kjempet med den skjulte Gud og brukte løfter Gud selv hadde gitt. Han sto fram for Gud med det vi kanskje kan kalle troens nådegave. Fra Melanchthons sykeleie forteller han hvordan han holdt bibelord om bønnehørelse fram for Gud: ... *jeg ropte ham (Gud) ørene fulle av løftene om bønnehørelse – så mange jeg visste å telle – at han måtte høre meg hvis jeg i det hele tatt skulle stole på hans løfter.* Og Melanchthon *ble* frisk.¹⁷ (Overfor den skjulte Gud får vi be ‘kontrafaktisk’, d.e i tro uten å se.¹⁸)

3) Arvesyndslæren og Kristus alene

”Legemlige anfektelser” kan bli virkelige åndelige anfektelser. Livet snører seg til. I ensomheten (som Luther ofte omtalte i sine brev) kan en kjenne på synderoten i hjertet.¹⁹ Luthers forklaring til 2. trosartikkel har en dyp sjelesørgerisk og personlig tone. Mange har i livets kriser kunnet legge sin sjel i disse Luther-ordene: ... *Han (Jesus) er min Herre, som har gjenløst meg fortapte og fordømte menneske, kjøpt meg fri og frelst meg fra alle synder, fra dødens og djevelens makt, ikke med gull eller sølv, men med sitt hellige, dyre blod og sin uskyldige lidelse og død. Dette har han gjort for at jeg skal være hans egen*²⁰

«... meg fortapte og fordømte menneske». Mange opplever i dag dette som uttrykk for et ‘negativt’ et menneskesyn. Men Luther gjenga her bare sentrale motiver i Romerbrevet slik han tolket det – om «kjødet», vår gamle natur, syndigheten. Rom 7; 8:7 og Gal 5:17 avspeiler reelle erfaringer *hos en kristen*. Dermed blir Guds hellighet

¹⁵ Om Luther og korsteologien, Sjaastad 2012.

¹⁶ Sons 2015: 99.

¹⁷ Sons 2015: 189.

¹⁸ Sons 2015: 100.

¹⁹ Sons 2015: 115

²⁰ Lille katekisme.

egentlig et *stadig* problem: «Om du i nåde ei ser bort fra all den synd som her er gjort, hvem kan da frelst vel blive?»²¹

Den troende bærer arvesyndens art og vesen med seg og kan anfektes på det uhyggeligste av tanken på «meg fortapte og fordømte menneske». I en artikkel om en av Luthers teologiske motstandere, Latomus, skriver Brynjulf Hoaas om synden i den troende: ... *synd for Luther etter sin natur og sitt vesen (substans) er den samme hvor den enn finnes. Slik er synden i oss etter dåpen virkelig synd etter sin natur. Følelsen av vrede og ond lyst er akkurat den samme i den fromme som i den gudløse, den samme før og etter nåden.*²²

Poenget med Luthers forklaring i 2. trosartikkel er at Kristi velgjerning mot oss i forsoningen setter oss fri fra hele denne nøden. Vår iboende syndighet tilregnes oss ikke. Kristus har ved sitt blod gjenløst oss fra fortapelsen og fordømmelsen som vi var på vei imot ved *soningen* av Guds vrede og *godtgjøringen* for alt vi skylder Gud.

Mitt blod det rinner på jorden ut,
og livet, det må jeg miste,
det skjer til soning for deg hos Gud,
derpå skal du tro og trøste.²³

Ved tro alene *på Kristus alene* er min status som Guds barn sikret. Han er min frelsesvisshet. *Tross all den synd som her er til, han hyrden er som frelse vil og fri sitt folk av nøden.*²⁴

4) Lov / evangelium og ‘det salige bytte’

Luther har gitt oss en hermenevtisk nøkkel til å trenge inn i Guds ord så frelsesvissheten virkelig kan finne denne forankringen. Dette er som et omkvad i Galaterbrevskomentaren. Loven anklager alltid. Med sine løfter om belønning *hvis vi oppfyller Guds bud* og med sine trusler om straff og dom *hvis vi ikke oppfyller dem*,

²¹ LRS 43.

²² Hoaas 1989.

²³ LRS 42:8.

²⁴ LRS 43:5.

er vi satt i en uhyggelig klemme. Og Gud bruker denne dimensjonen ved sitt ord for å berede veien for selve evangeliet. Gjennomgangen av Gal 3 er her særlig klargjørende og bevitner hvordan Jesu stedfortredende lidelse er kjernen i Luthers forsoningslære. Dette evangeliet setter oss fri fra loven, dvs.

- a) fri fra dens forbannelse (Gal 3,13), jf. forklaringen til 2. trosartikkel referert til ovenfor
- b) fri fra dens frelsesvilkår (Gal 2:16). Kristus er *lovens ende* til rettferdighet for hver den som tror (Rom 10:4).
- c) fri til å rette gjerningene mot nesten, i Den hellige ånds kraft (Gal 5). Vi skal ikke bruke friheten som en anledning til en «ikke-så-nøye»-holdning. Vi er satt fri til å tjene uten baktanke om fortjeneste hos Gud – bare med nestens beste for øye.

I møte med den likegyldige eller trossige sjel skal sjelesørgeren bruke Guds venstre hånd og holde fram alvoret med å være menneske som Gud har skapt og gitt sine bud. Overfor den anfektete og usikre skal han bruke Guds høyre hånd og gi ham Kristus og frelsen i ham – uten noen betingelse.²⁵

Luther framholder ofte det som er kalt «det salige bytte».

Du, Herre Jesus, er min rettferdighet, jeg derimot er dine synder.

Du har tatt på deg hva mitt er og gitt meg hva ditt er.

*Du har tatt på deg hva du ikke var, og gitt meg hva jeg ikke var.*²⁶

I forbindelse med Gal 3:13 sier han: *Så er det da bare en måte å unnfly forbannelsen på: Å tro og si med sikker tillit: Du Kristus, er min synd og min forbannelse.* Vi får i troen gripe Kristus, da trosser vi Guds vrede og vinner over den. ... *Det er en god kjøpmann og en nådig handelsmann som selger oss liv for død, rettferdighet for synd ...*²⁷

I dette budskapet er frihet, inkludert frihet fra unødvendige skrupler. En borgermesterfrue slet med langvarige skrupler fordi hun en gang i sinne hadde

²⁵ Sons 2015: 99.

²⁶ Sons 2015: 44.

²⁷ Sons 2015: 185.

bannet så mange hørte det: «Måtte djevelen ta alle som har bidratt til at min mann er blitt borgermester!» Luther prøvde å frigjøre henne fra skruplene. Banningen hennes i den fortvilte stunden måtte ikke henge ved henne som stadig tilbakevendende samvittighetsangst, hun var jo tilregnet Kristus! I hans verk på korset er tilgivelse, og i bekreftelsen gjennom absolusjonen (Luther tilsa henne syndenes forlatelse i brevet) er tilgivelse. Hun skal ikke holde korset for ugyldig, det er vantro.²⁸

5) Jesu seier over djevelen – til «Tro» og «Trotz»

For Luther var djevelen en reell virkelighet. I Store katekisme bruker han betegnelsen djevelen 70 ganger. I salmene hans er kamp seier-motivet hyppig, han omtaler forsoningen som en kamp Jesus fører med djevelen. Jamfør forklaringen til 2. trosartikkel. ... *Han (Jesus) har gjenløst meg ... fra alle synder, fra dødens og djevelens makt.* Djevelen er for Luther en morder og ødelegger. Han står oss imot, fordi han står imot Guds plan imot. På Golgata led han nederlag. Nå kan Gud bruke djevelen som sin 'lenkehund'. Luther omtaler derfor djevelen på en nedlatende og foraktelig måte! Dette aner vi også i reformasjonssalmen:

*Om verden full av djevler var som ville oss oppsluke,
vi frykter ei, vi med oss har den mann som dem kan true.
Er verdens fyrste vred og vil oss støte ned,
han ingenting formår, fordi alt dømt han går.
Et Guds ord kan ham binde.*²⁹

Jesu seier er konkret trøst i sjelesorgen. Djevelen er allerede dømt (Joh 12:32). Vi er på den sterkeste side. Himmelen er åpen over oss.

Mer spesifikt: Det er to aspekt som her spiller en stor rolle i sjelesorgen:

- a) Djevelen kan ikke lenger nå fram med sin anklage om synd og nederlag. Den legendariske fortellingen om Luther på Wartburg er talende. Djevelen viste

²⁸ Sons 2015: 74–77.

²⁹ LRS 243:3.

Luther hele 'synderegisteret'. Da svarer Luther med å henvise til 1Joh 1:7 – om Jesu blod som renser for all synd. Jesu forsoningsblod og hans soning under Guds vrede er kampmiddelet mot djevelen. Kamp / seier-motivet underordnes her soningsmotivet. Djevelen skal ikke få ta frelsesvissheten fra oss ved å forholde oss våre synder.

Kristus har en gang dødd for syndene våre, nå lever og regjerer han på dette grunnlag. I det ligger seieren over Djevelen.³⁰ Kristus er overlegen.

- b) Når vi på ulike måter merker djevelen i aksjon for å ødelegge for oss eller for å føre oss bort fra Guds ord, skal vi stå ham imot, sterke i troen. Vi skal regne med Gud og kraften i hans ord. Ordene *trøst* og *tross* er på tysk «Trost» og «Trotz». Å trøste er for Luther ikke bare å vise empati og si noe godt. Å *trøste* kan også være å formane til å *trosse*, å oppmuntre til aktiv innsats, å oppløse folk til å kjempe videre, å få konfidenten til å besinne seg på at han er på den seirendes side. Trøst kan faktisk tilhøre kampterminologien. (Tilsvarende det greske verbet *parakalein* – trøste og formane.)

Kampen med djevelen tvinger oss inn i Guds ord. Djevelen vil *hjemsoke deg, gjøre deg til en rett doktor og gjennom anfektelsene lære deg å søke og elske Guds ord. For jeg har selv [...] mye å takke papistene for at de ved djevelens raseri slo, trengte på meg og engstet meg så mye, det vil si at jeg ble gjort til en temmelig god teolog. Det hadde jeg ellers ikke blitt.*³¹

En dimensjon ved dette er å be *imot* djevelen. Til fru Käte skrev han en gang: *En trøst er det, at vi kan gå imot den rasende djevelen. [...] at vi utholder tappert Herrens hånd og beseirer Satans makt og list.*³² I troens tillit til vår suverene Gud skal vi trenge på og forholde ham Salme 110. For Kristus regjerer blant sine fiender. Til dette er også katekismen en hjelp. Å «øve seg i katekismen» er for Luther et uttrykk for å lese og

³⁰ Sons 2015: 105.

³¹ Sons 2015: 93.

³² Sons 2015: 98.

lære seg katekismen på en helt eksistensiell måte. *Og de må ikke slutte med å lese, formane, undervise, tenke og overveie* (katekismens ord) *før de har erfart og er blitt forvisset om at de har lest djevelen til døde.*³³

6) En ny forståelse av skriftemålet

I middelalderen var skriftemålet stedet hvor presteskapet fikk øve det meste av sin sjelesorg. Romerkirken påbød folk å skrifte for «sin egen prest» minst en gang årlig (Laterankonsilet 1215).

Ved «skriftespeil» ble konfidentene utfordret til å prøve seg selv og analysere sine liv. Slik ble mange synder tematisert. Rent psykologisk betydde dette mye for mange. De fikk her – i møte med en taushetsbelagt sjelesørger – lette hjertet ved ærlig å stå fram med sjelens mørke sider.³⁴

Men ifølge Luther fordunklet skriftemålspraksisen selve absolusjonen, tilsagnet om syndstilgivelse for Jesu skyld. For romerkirken besto skriftemålet av fire deler: anger, bekjennelse, absolusjon (avløsning, d.e. tilsigelse av tilgivelsen) og godtgjøring (satisfactio). Godtgjøringen i etterkant ble som et grunnlag for frelsesvissheten, avløsningen (tilsagnet om tilgivelse for Kristi skyld) var «det stor taushet om».³⁵ Den mistet sin sentrale posisjon.

³³ Luther 1529/1996: 36.

³⁴ I og for seg var ikke denne problematikken ny ved reformasjonen. Sjelesorg og teologi hadde gjennom hundreårene vært dominert av den. Middelaldermennesket levde virkelig i en skyldkultur. Problemstillingen framfor andre var hvordan dø salig. Skriftemålet ble gjort obligatorisk i Laterankonsilet av 1215. Hver enkelt skulle skrifte for sin prest (sognets prest), og presten hadde ofte håndbøker å orientere seg ut ifra. Ikke alle disse var godkjent av paven. Men ordningen med obligatorisk skriftemål en gang årlig, gjorde at de fikk en enorm spredning blant mange av landsens prester. Disse inneholdt skriftespeil der presten konfronterte den skriftende med nærgående og folkelige spørsmål om hans/hennes moralske liv. Alle livsområder ble nøye og høflig undersøkt. Folk ble konfrontert med et forholdsvis asketisk syn på seksuallivet, og dette kunne fremme en falsk skyldfølelse som hemmet ektefellenes samliv. Men i omfang var syndige holdninger og synder mot det 7.bud vel så sterkt i fokus i botsbøkene. Forskeren Delumeau hevder at vedtaket på Laterankonsilet *”ble helt avgjørende både for historien om folks mentalitet og for folks daglige liv”*. Det er ikke lett å finne sjelesorglitteratur idag som *”i åskådlighet, enkelhet og omedelbarhet kan jämföras med innehållet i dessa opretensiösa skrifter från sen medeltid,”* hevder John T Mc. Neill. Skriftemålet var orientert omkring spørsmålet om synd og skyld, tilgivelse og godtgjørelse. (Sjaastad 2005.)

³⁵ CA 15.

Luther hevdet at skriftemålet er en frivillig sak, men nyttig om det ble fornyet i pakt med læren om boten / læren om lov og evangelium slik denne kommer til uttrykk både i katekismen og i CA 7. Boten er ‘to saker’ – *angeren* som fører oss inn i bekjennelse/omvendelse og *troen* som griper Kristus med all hans nåde og gave, d.e. tilgivelse for alle synder. Poenget er at vi får henge fast ved Kristus i troen når anfektelsen kommer.

7) Sjelesorg i møte med døden

Luther empatisk? Et lite skrift av en venn skildrer i enkle streker hvordan Luther gikk fram når han besøkte syke. Han prøvde å være på øyenhøyde med den syke, spurte med rolig stemme og med en fortrolig tone hvordan sykdommen artet seg, aktualiserte de eksistensielle spørsmålene han visste kommer på sykeleiet og tok opp spørsmålet om Gud og forsikret om Guds nærvær gjennom evangeliet.³⁶

I 1519 skrev Luther ‘sermonen’ *Om å forberede seg til å dø* – et skrift med mye sjelesorg. Her nytter han en gammel katolsk tradisjon om ulike bilder som en skal holde opp for den døende i livets siste fase. Bildene gikk ofte ut på å formane konfidenten til å stå imot fristelser. Det lå tydelig vekt på det etiske. En må holde ut. *Trøst* kunne en finne i bilder av jomfru Maria, helgener og av den korsfestede.

Luther omkalfatrer Middelalderens ‘dødslære’. Han omtaler tre dystre bilder som så lett trer fram for vårt indre i møte med døden: *Det første er det fryktinngytende bildet av døden, det andre det skremmende og mangfoldige bildet av synden, og det tredje det utålelige og uunngåelige bildet av helvetet og den evige fordømmelse. Ut fra disse bildene vokser nå alle slags forestillinger, og med slike tillegg blir bildene store og sterke.*³⁷ Dermed er referanserammen satt opp. Den som lever i Bibelens tankeunivers, vil sterkere eller svakere kjenne til disse tre bildene.

³⁶ Sons 2015: 175–177. Se for øvrig Strohl 2009.

³⁷ Sons 2015: 202.

Luthers gledelige budskap er at det finnes tre bilder som fullstendig kan nedkjempe og bryte de dystre bildenes makt. Disse framstiller han i pakt med sin – på det tidspunkt ennå ikke fullt avklart – evangeliske teologi. Det er bilder som Jesus Kristus malte på korset. Eller for å bruke Luthers ord: På korset *har han stilt seg fram for oss som et trefoldig bilde som vi skal vi holde opp for vår tro **mot** de tre onde bildene som den onde ånd og vår natur anfekter oss med for å rive oss ut av troen.*

- På korset er han i egen person den som oppsluker dødens bilde i dens motbilde: Livet som han vant ved sin seier.
- På korset er han selve bildet av Guds nåde, det motbilde som oppsluker syndens bilde.
- På korset er han den som ble forlatt og fordømt av Gud. Men derigjennom oppslukte han bildet av helvetet og erobret det. Derfor ser vi i ham bildet av det evige liv – gitt til syndere.

Konklusjonen er: Kristi liv overvant min død i hans død, hans lydlighet slettet ut min synd i hans lidelse, hans kjærlighet ødela mitt helvete i hans forlatthet og fordømmelse.

I trøstebildene ligger frelsesvissheten gjemt, endog for den som kjemper med spørsmålet om utvelgelsen. Luther kjente godt denne anfektelsen av egen erfaring. Han kaller det et annet sted *den høye anfektelse*, anfektelsen som er knyttet til det evige nådevalg. Hører jeg med til de utvalgte? Hans svar på denne anfektelsen ligger nettopp i *Kristus og i nådemidlene*. Gud mener alvor når han i ord og sakrament tilsier oss syndenes forlatelse og dermed den evige salighet.

At sakramentene har en stor plass i Luthers teologi, er særlig tydelig i denne talen. Gjennom sakramentene tilsier Gud sitt løfte om full tilgivelse og dermed et trygt håp om evig liv. Sakramentene er selve nøkkelen når det gjelder å være sikker på at evangeliet er ment til 'meg personlig'. *Derfor er det nødvendig ikke bare å se på de tre bildene i Kristus* (hans nåde for synden, hans seier over døden og det evige liv som han derigjennom gir) *og ved disse å drive motbildene ut* (synden, døden og helvetet). *Vi må*

også ha et klart tegn som forsikrer oss at disse virkelig er gitt oss. Det er sakramentenes funksjon.

I forbindelse med nattverden sier Luther i forklaringen: ... *der hvor syndenes forlatelse er, der er liv og salighet*. Nattverden er et nådemiddel og dermed en stor ressurs når bildet av synden og fortapelsen trer fram for oss.

8) Det sjelesørgeriske potensiale i Luthers skapelsesteologi

I forklaringen til første trosartikkel skrev Luther: *Jeg tror at Gud har skapt meg og alle skapninger. Han har gitt meg legeme og sjel, forstand og alle sanser. Han holder alt dette ved lag og gir meg hver dag det jeg trenger for å leve. Jeg tror også at han verner meg mot alle farer og vokter meg mot alt ondt. Dette gjør han av bare nåde og faderlig godhet, uten at jeg har fortjent det. For alt dette skylder jeg å takke og love ham, tjene og lyde ham.*

Dette er en skapelsesteologi med vekt på Guds faderlige godhet. Verden er nok preget av konsekvensene fra syndefallet. Men Gud selv kjemper imot dødskreftene i sin uendelige omsorg for oss mennesker. Han er skaperen og oppholderen og alle gode gavers giver (Jak 1:25). Med denne forklaringen ga Luther de oppvoksende generasjoner et positivt selvbilde – uten å avsvkke læren om arvesynden.

En viss frodighet preget Luther i hans omgang med skapergavene. Det merket studentene når de var hos ham på besøk. Luther var glad i mat og drikke, i frodig humor – og i sang musikk. Han ville også bruke skapergavene i det åndelige regimentes tjeneste. Kirkekunst og musikk måtte ikke parkeres. Nei, vi skal spørre hva som tjener evangeliet, og her har vi en frihet til vurdering. Vi skal «musisere imot djevelen»!³⁸ Også i denne konteksten passer ordene: *Et kristenmenneske er en fri herre over alle ting, og ingen undergitt. Et kristenmenneske er en hengitt tjener under alle ting og enhver undergitt.*³⁹ Vi er fri til å bruke de ressursene vi er gitt. Det som Skriften ikke forbyr, det skal vi ved vår åndelige dømmekraft vurdere om egner seg eller ikke.

³⁸ Sons 2015: 117.

³⁹ Sons 2015: 82. Jf. Wisløff 1983: 114–116.

Dermed lå det også et oppgjør med unyttige skrupler i Luthers sjelesorg. Vi er satt fri og skal ikke engste oss unødvendig for menneskelige overleveringer om hvordan forholde oss til mat, drikke og alle slags skapergoder.

Et særlig punkt i skapelsesteologien gjelder ekteskapet. Ekteskapet er en skaperordning. Vi er skapt til mann og kvinne. Og Gud skaper ikke nye slekter umiddelbart, men middelbart – gjennom den rollen som mor og far spiller i skapelsens orden. De er hans redskap både i ‘reproduksjonen’ og i oppdragelsen av nye generasjoner. Derfor skal de holdes høyt i ære, midt i sine eventuelle skrøpeligheter. I sjelesorgen skal ekteskapet framholdes som en gave og utfordring, ikke *primært* som en relasjon som gir meg følelsesmessig tilfredsstillelse. Vi skal anse vår ektefelle i lyset av «Guds ord». Da blir ektefellen et uttrykk for Guds gode skaperordning, en gudgitt medspiller i livets utfordringer, en person *Gud selv* har satt ved min side til et *samliv* i vid forstand. For Luther lå dette til grunn for en omsorgsfull holdning. Ektefolk skal elske og ære hverandre.⁴⁰ Her ligger et vern både mot nedlatende oppførsel mot ektefellen og mot fristelser til hor.⁴¹ Dette var utgangspunktet også når han svarte landgreve Phillip av Hessen som gjerne ville ha en kone nr. 2. (Selv om Luther her dessverre lot politiske overveielser overkjøre sjelesorgens bibelske forankring.)

Overfor folk som slet med løftet de hadde inngått om sølibat, øvde Luther en markant sjelesorg. Han tok oppgjør på fundamentalplanet. Han rev munkefromheten ned fra dens pidentall. «Langt mer from enn en munk med sin kåpe er min kjære Lena med skurekost og såpe.» Dermed signaliserte han en kallsetikk preget av nestekjærligheten og Guds bud, ikke av formaninger til religiøse øvelser som ikke er påbudt i Skriften.

....

⁴⁰Fra forklaringen til det 6. budet i Lille katekisme.

⁴¹ Sons 2015: 160–164.

Luther øvde omfattende sjelesorg både i samtaler (inkl. skriftemål) og via brev. Hans viktigste bidrag til sjelesorgen er likevel knyttet til anfektelses-teologien hans. I skrift og tale løftet han fram rettferdiggjørelsen, friheten fra loven og korsteologien. Slik løste han også mennesker fra tradisjoner uten forankring i Skriften og framhevet trøsten i nådemidlene mot djevelens anklager. Ved å forme en liturgi, en trosopplæringspedagogikk og en fornyet salmeskatt ga han samtidige og framtidige sjelesørgere uvurderlige redskap for deres arbeid. Luther ble en sjelesorgens reformator.

Litteratur:

Den augsburgske bekjennelse (CA) 1530.

Hoaas, Brynjulf 1989: *"Favor" and "Donum". Luthers Discussion of Sin and Grace in "Against Latomus"* (1521) Conc. Seminary, St. Louis, USA.

Kristensen, Kurt, 1987, *Sjælesorg og anfægtelse hos Luther og i dag*, Århus: Forlaget Kolon.

Kjærgård, Jørgen og Paulsen, Ove, 2017, *Luthers salmer på dansk. Tekst melodi, liturgi og teologi*, Fredriksberg: Eksistensen.

Landstads reviderte salmebok av 1924, forkortet LRS.

Okkenhaug, Berit, 2002, *Når jeg ser ditt ansikt*, Oslo: Verbum.

Olsen, Peter, 2014, «'Alting sker med absolut nødvendighed'. Om kontingens, concursus og kompatibalisme», i *Theofilos Supplement* vol.6, nr. 2, Kristiansand: NLA Mediehogskolen / Stockholm: Credoakademin, s. 169–185.

Sjaastad, Egil, 1979, *Når troen prøves*, Oslo: Lunde forlag.

Sjaastad, Egil, 2005, «Synd og skam. Forkynnelse og sjelesorg i møte med postmodernismen» i *Tidsskrift for sjelesorg* nr. 3, s. 182–195

Sjaastad, Egil, 2012, «Troserfaringen i forkynnelsen ifølge Carl Fr. Wisløff» i *Tidsskrift for Praktisk Teologi*.

Sons, Rolf, 2015, *Martin Luther als Seelsorger. Die Freiheit neu entdecken*, Holzgerlingen, Bad-Württemberg: SCM-Verlag.

Strohl, Jane E., 2009, «Luthers *Fourteen Consolations*», i Wengerts, Timothy J., *The Pastoral Luther*, Grand Rapid/Michigan/Cambridge: Eerdmans Publishing Company, s. 310–324.

Wisløff, C. Fr., 1983, *Martin Luthers teologi*, Oslo: Lunde forlag.